

УДК 37.01

**КУЛЬТУРА ЯК ДОМІНАНТА У ЗМІСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ КУЛЬТУРИ**

Пустовіт Григорій, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри природничо-математичної освіти, Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

ORCID: 0000-0001-7754-0249

E-mail: h.pustovit@gmail.com

У статті актуалізовано проблему культурологічної складової, професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі культури, що визначає світоглядні позиції, розвиває творчий потенціал, формує систему цінностей, переконань і ціннісно-емоційне ставлення як до оточуючого світу та до культурно-духовних надбань українського народу у всьому розмаїтті міжкультурної комунікації. Доведено доцільність застосування культурологічного підходу як теоретичної основи професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі культури в вищих закладах освіти. Схарактеризовано міжпредметний характер культурології, що відображає загальну тенденцію щодо інтеграції сучасної вищої освіти. Доведено, що реалізація компетентнісного підходу спрямованого на формування культурологічної компетентності майбутніх фахівців у процесі їхньої професійної підготовки в закладах вищої освіти, забезпечує різнобічний та гармонійний розвиток творчих особистостей, визначення власного місця в соціокультурному середовищі та способи його зміни на основі здобутих культурологічно орієнтованих знань.

Ключові слова: культура, культурологічна компетентність, майбутні фахівці у галузі культури, заклади вищої освіти, професійна підготовка, особистість.

**CULTURE AS A DOMINANT IN THE CONTENT OF VOCATIONAL TRAINING
FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF CULTURE**

Pustovit Grigory, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, professor of the department of natural and mathematical education, Rivne Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education

ORCID: 0000-0001-7754-0249

E-mail: h.pustovit@gmail.com

The article was characterized the essence of values in the contemporary philosophical and cultural, social and pedagogical, psychological and pedagogical paradigms, and educational methodological structures. Axiological principles were revealed as the extrapolation of values, that in addition to needs and interests are an important binding link between society and the individual. In the paper were allocated and characterized three groups of values of modern education so within the first were grouped values that are distinctive of those educational institutions that are translators of educational, social, and spiritual experience. The second group was assigned vital personal values for the future experts in the field of culture, which should be generated in the process of professional background in higher education institutions so that they can feel comfortable in their future professional activity. Whereas, in the third group we were assigned those values that should be leading currently in the formation of future experts in the field of culture as a socially active identity, citizen, and patriot.

The work was described the current classification of values in the philosophical and cultural, psychological, and pedagogical contexts. It was given the characteristics of the leading personal

values of future experts in the field of culture, which should be formed in the axiological surroundings in the higher education institutions from three positions: public value, social value, and personal value. It was proved that the priority granted to personal values, individually conscious attitudes future experts in the field of culture to the level and quality of the gained knowledge, established competencies.

Key words: axiological principles, values, value orientation, classification of values, vital personal values, future experts in the field of culture, the higher education institution.

Постановка проблеми. Упровадження нової освітньої парадигми у вищих закладах освіти є екстраполяцією результатів стрімкої інтеграції у світове та європейське освітнє середовище на основі суттєвого збереження української ідентичності, а головне цілісності національної державності. У такій складній нинішній соціокультурній ситуації «...рівень цивілізованості суспільства залежить від якості системи освіти як такої складової його духовного життя, де закладається фундамент майбутньої розбудови стабільної держави, культури і виробництва, визначаються перспективи міжетнічних і громадянських відносин [16].

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Аналіз здійснених за останні роки наукових досліджень засвідчив суттєве зростання інтересу до проблеми культурологічної компетентності студентської молоді. Зокрема у межах філософії освіти актуалізовано сучасні положення теорії пізнання, закономірності й тенденції розвитку особистості, розуміння культури як феномену буття людини в сучасному соціокультурному середовищі (В. Андрущенко, П. Володін, В. Кремень, П. Саух, С. Сисоєва, В. Ткаченко); теоретико-методичні основи професійної підготовки фахівців розкрито у наукових працях С. Вітвіцької, С. Дичківського, О. Дубасенюк, Г. Васяновича, Н. Ничкало, Л. Хомич); культурологічні концепції і підходи до розгляду феномену культури (К. Балабанов, А. Галенко, О. Коваленко, О. Рудницька, С. Сисоєва, О. Шевнюк).

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз проблеми підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі культури в закладах вищої освіти, схарактеризувати міждисциплінарний характер культурологічної складової такої підготовки, розкрити сутність поняття «культурологічна компетентність» та її значення у забезпеченні різнобічного та гармонійного розвитку майбутніх фахівців у галузі культури.

Виклад основного матеріалу. У змісті Національної доктрини розвитку освіти в Україні у XXI столітті акцентується увага на необхідності «...підготовки кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці...», «...завдяки широкому упровадженню процесів гуманізації і гуманітаризації освіти» [11].

Так у межах першого підходу в реформуванні вищої освіти передбачається суттєве збільшення навчальних годин для дисципліни з чітко гуманізованим змістом, спрямованих насамперед на формування і розвиток загальної культури особистості майбутнього фахівця у галузі культури. У межах другого – гуманізації вищої освіти, актуалізуються процеси трансляції різних культур і культурних надбань українського народу, враховуючи його полікультурність, у освітній процес цих закладів освіти. За цих умов зміст, форми, методи і засоби міжкультурної трансляції мають бути спрямовані на досягнення кожною

особистістю загальнолюдських цінностей, духовності та моральної ідентичності. Тому формування нової системи цінностей майбутніх фахівців у галузі культури має сьогодні базуватись на дотриманні принципів формування культурно орієнтованих знань і інтелектуальних умінь, тобто тих загальнопедагогічних закономірностей розвитку освітнього процесу в закладі вищої освіти, що дають змогу сформуванню більш широку і функціональну їхню систему життєво важливих цінностей. Саме тому у процесі конструювання змісту культурологічної підготовки необхідним є врахування потреби та вимоги сучасного ринку праці й зосередження уваги на формуванні і розвитку культурологічної компетентності майбутніх фахівців у галузі культури. Таким чином, одним із провідних чинників відбору змісту їхньої професійної підготовки є систематизація провідних професійних і гуманітарних знань, врахування чітких напрямів розвитку сучасної системи вищої освіти, потреб ринку праці в кваліфікованих кадрах у галузі культури. А тому їх вирішення, як зазначає Н. Ничкало, «... потребує нових підходів, що враховують динаміку змін у життєдіяльності різних соціальних систем» (Н. Ничкало, 2001) [12, с. 9-22].

У свою чергу культурологічна складова є важливою властивістю особистості майбутнього фахівця у галузі культури, оскільки визначає насамперед його світоглядні позиції, розвиває творчий потенціал, формує систему цінностей, переконань і ціннісно-емоційне ставлення як до оточуючого світу, так і до самих себе, а також до культурно-духовних надбань українського народу у всьому розмаїтті міжкультурної комунікації.

Відтак, культурологічний підхід, будучи провідною теоретичною основою професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі культури в вищих закладах освіти, дає змогу розглядати процес оволодіння ними культурою, як культурний феномен, що відповідає тенденціям і динаміці сучасної соціокультурної практики. Підтвердженням останнього є розуміння сучасних психолого-педагогічних механізмів формування майбутніх фахівців у галузі культури, що ґрунтуються на створенні культурного середовища для розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців й надання допомоги у формуванні цінностей, особистісних якостей, середовища життєдіяльності, соціального буття та способів культурної самореалізації (С. Сисоєва, 2011) [14].

Тому можемо зробити висновок, що поведінка і діяльність майбутніх фахівців у галузі культури визначається і корегується як суто внутрішніми особистісними якостями (інтереси, потреби, мотиви, мета, конкретні цілі, ідеї, ідеали тощо), так і зовнішніми чинниками (морально-етичні норми суспільства, обмежені можливості соціокультурного середовища з задоволення життєвих потреб тощо). Тоді спрямованість і рівень якості засвоєних професійних знань залежить безпосередньо чи опосередковано від рівня сформованої загальної культури майбутніх фахівців.

У такому контексті С. Дичковський розглядає загальні напрями розв'язання питань професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти, що мають обов'язково передбачати їхню культурологічну підготовку (С. Дичковський, 2009) [5]. У такому ж контексті Л. Хомич, визначає необхідність у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців формування системних знань про людину як про суб'єкт освітнього процесу. Ця системність забезпечується не стільки упровадженням відповідних дисциплін в освітній процес закладів вищої

освіти, скільки логічно завершеною організацією цього процесу, «... коли кожна дисципліна розглядається, з одного боку, як засіб загального розвитку майбутніх фахівців, а з іншого, – як основа їхньої подальшої професійної діяльності (Л. Хомич, 2000) [15].

У той же час міжпредметний характер культурології відображає загальну тенденцію щодо інтеграції сучасної вищої освіти, завдяки взаємовпливу різних галузей знань під час вивчення майбутніми фахівцями у галузі культури певного загального об'єкта. А це в свою чергу детермінує логіку наукового пізнання, що передбачає насамперед здійснення синтезу культурознавчих дисциплін, формування взаємопов'язаного комплексу наукових уявлень про культуру як про цілісну та багатоманітну систему в освітньому процесі закладів вищої освіти. Відповідно кожна з тих наук чи конкретних навчальних дисциплін, що пов'язані з культурологією, поглиблює уявлення, а в кінцеву результаті, формує якісні знання про культуру. Так у межах:

– філософії освіти характеризуються провідні закономірності пізнання сутності культури і культуротворчих процесів у їх найбільш узагальненому філософському вимірі. Ці закономірності, за твердженням В. Кременя, є тим «... механізмом біфуркації, який забезпечує перехід системи в стан вищої структурованості, впорядкованості як у просторовому, так і в функціональному сенсі. Підвищується складність системи, вона виявляє новий тип поведінки...» (В. Кремень, В. Ткаченко, 1998) [9];

– психології акцент робиться на більш детальному розумінні специфіки психологічних механізмів культурно-творчої діяльності особистості, а також сутності процесів сприйняття нею цінностей культури, становлення і розвитку власного морально-духовного світу;

– педагогіки актуалізуються загально педагогічні підходи й загально дидактичні принципи конструювання змісту освіти, форми, методи і засоби підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі культури в закладах вищої освіти;

– соціології характеризуються насамперед закономірності процесу формування соціальної ідентичності і соціальної активності майбутніх фахівців у галузі культури та їхньої життєтворчості в сучасному соціокультурному просторі держави, особливості міжкультурної і міжнаціональної взаємодії та комунікації;

– мистецтва визначаються основні напрями і зміст, що забезпечують ефективне усвідомлення і засвоєння майбутніми фахівцями характерних провідних ознак культур народів світу та культур тих народів, що мешкають у нашій державі, визнання ролі культури у побудові толерантних міжнаціональних відносин і співпраці у вирішенні різноманітних питань підвищення ефективності їхньої професійної підготовки.

Отже, врахування зазначеного вище дає підстави актуалізувати проблему формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі культури, складовою якої є культурологічна компетентність. У розумінні сутності культурологічної компетентності майбутніх фахівців у галузі культури важливим є розуміння ними власне поняття «культура».

Етимологія поняття «культура», стосовно предмету розгляду у змісті цієї статті, має значний спектр близьких за змістовим навантаженням понять, де вихідними є догляд, обробіток, землеробство, розвиток, освіта, виховання тощо і

походить від латинського «cultura». Оскільки цей термін є семантично неоднозначний і багатозмістовий, тому лише з часом набув універсального значення, ставши категорією, котра синтезує та позначає важливі матеріальні та духовні ознаки життєдіяльності людини у соціокультурному середовищі [6].

Визначаючи місце і сутність поняття «культура» в сучасному українському суспільстві В. Кремень акцентує увагу на «...ролі механізму закріплення й подальшої еволюції системостворення, що її в біосфері відіграє генетичний код, у ноосфері в процесі етногенезу виконує культура. Вона – як генетичний код самоорганізації ноосфери визначає рівень матеріального виробництва, стосунки людей з природою та між собою, інформаційно закріплюючись у формі символів, знаків та визначених форм поведінки людей. Кожна цивілізація структурується на основі певного осьового ідеалу, котрий, у свою чергу, включає в себе цілий комплекс системостворюючих принципів, цінностей і норм – соціонормативну культуру, й закладає модель цієї цивілізації» (В. Кремень, 1996) [8].

Отже, можемо констатувати, що культура як філософська категорія з одного боку, розглядається суто людською формою самоорганізації та подальшого розвитку системи «людина-суспільство», з іншого, як засіб адаптації людини в цій системі і тому може функціонувати завдяки наявності численних універсальних зв'язків і закономірностей та спрямовується на розширення меж, потенційних можливостей особистості у соціокультурному просторі держави. Саме з позиції філософсько-культурологічного розгляду, єдність складових компонентів «культури», як універсальної категорії розкривається у :

- аспектах специфічної життєдіяльності особистості в оточуючому середовищі;
- сферах, рівнях, засобах діяльності та наслідках цієї діяльності як для окремої особистості, так і для оточуючого її соціуму;
- ціннісному значенні культурно перетворюючих результатів діяльності особистості та збереженні й розвитку національно-культурних надбань українського народу.

Отже, поняття «культура» за своєю сутністю є специфічною, історично обумовленою формою діяльності людини в довкіллі, наслідки якої є обов'язково значущими та цінними для неї. Розвиваючи це положення Г. Васянович акцентує увагу на поєднанні «культури» і «моралі». «...суспільна за своїми джерелами, походженням, функціями культура має всепроникливий характер. Водночас вона індивідуальна за способом існування і механізмами дії» (Г. Васянович, 2011) [2].

У свою чергу О. Рудницька розглядає «культуру» як сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, що відображають його історично досягнутий рівень розвитку і втілюються в результатах продуктивної діяльності людини, зокрема в системі освіти, мистецькій діяльності (О. Рудницька, 2005) [13]. Схожої думки дотримується О. Кучай, розглядаючи сутність «культури» як «...визначену сукупність соціально набутих та транслюючих з покоління в покоління значущих ідей, цінностей, звичаїв, традицій, норм та правил поведінки, за допомогою яких люди організують свою життєдіяльність» (О. Кучай, 2009) [10, с. 44–48].

Отже, можемо констатувати, що саме рівень сформованості культури майбутніх фахівців забезпечує відповідний рівень їхнього комфортного входження в оточуючий соціум, де провідним чинником якості цих процесів є побудова сучасного соціокультурного середовища закладу вищої освіти для

розвитку професійних умінь і навичок, формування особистісних якостей та способів культурної самоідентифікації й самореалізації у майбутній професійній діяльності. Тоді культура, як феномен людського буття, за умови безпосередньої і постійної навчальної діяльності особистості майбутнього фахівця у галузі культури в соціокультурному середовищі закладу вищої освіти, спрямованої на його перетворення у відповідності до його власних життєвих потреб, виконує роль управління цими процесами і визначає рівень їх ефективності. Таким чином, головна мета професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі культури в закладі вищої освіти полягає у забезпеченні сприятливих умов для ефективного оволодіння ними досягненнями загальної культури суспільства, відповідно рівень сформованості культури окремо взятої особистості розглядається нами як рівень сформованості її культурологічної компетентності.

Сьогодні, як свідчать результати теоретичного аналізу досліджуваної проблеми, сутність культурологічної компетентності майбутніх фахівців розуміється як сукупність знань про культуру в широкому та вузькому значенні цього слова, що дає змогу сформувати у них цілісну картину оточуючого світу та характеризувати значення певної навчальної дисципліни для уточнення цієї картини, визначити власне місце в соціокультурному середовищі та способи його зміни на основі здобутих культурологічно орієнтованих знань (В. Бокань, 2014) [1].

Близьким за своєю сутністю є положення про те, що формування «культурологічної компетентності» розглядається як «...здатність орієнтуватися в питаннях культури як цілісного феномена, сформованість умінь й відповідних навичок детермінувати певні явища, спрямовані на розвиток культури, усвідомлювати взаємозв'язок між різними галузями культури та відтворювати взірці тієї чи іншої епохи в безпосередній творчій діяльності» (П. Володін, 2013) [3].

У свою чергу А. Галенко і О. Коваленко розглядають сутність «культурологічної компетентності» як інтегровану якість, що забезпечує ефективні умови: екстраполяції усвідомлених і засвоєних загальнолюдських та національно-культурних знань, морально-духовних цінностей, культурних традицій українського народу; уміння і навички усвідомлення себе та кожен особистість як носіїв певної етнокультури, морально-духовних цінностей представників різних національностей, що мешкають в Україні; розуміння і визнання спільного й відмінного в культурах та культурних традиціях та світосприйнятті їхніх носіїв (А. Галенко, 2012; О. Коваленко, 2015) [4; 7].

На основі аналізу схарактеризованих вище наукових праць нами сформульовану власне визначення поняття «культурологічна компетентність майбутніх фахівців у галузі культури», як цілісне інтегративне особистісне утворення, що характеризується сформованими: знаннями про світову, європейську і національну культуру; потребами й стійкими мотивами їх застосування у процесі творчого розв'язання як суто навчальних, так і практичних завдань у закладі вищої освіти та у процесі майбутньої професійної діяльності; уміннями й навичками міжнаціонального і міжкультурного спілкування, здатністю до рефлексії і орієнтування в сучасному соціокультурному просторі держави; прагненнями до саморозвитку й самовдосконалення у процесі конструктивної культуротворчої діяльності в умовах культурних і національних відмінностей між народами, що мешкають в Україні.

Таким чином реалізація компетентнісного підходу у процесі професійної підготовки сприятиме формуванню особистості майбутніх фахівців у галузі

культури як різнобічно та гармонійно розвинутих творчих особистостей, здатних до саморозвитку та самовдосконалення у майбутній професійній діяльності.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Завершуючи короткий аналіз проблеми, ми можемо зробити висновок, що «культурологічна компетентність» особистості майбутнього фахівця у галузі культури є феноменом їхнього буття, а за своєю сутністю розглядається інтегральною особистісною якістю, що забезпечує розуміння діалектики їхньої діяльності в соціокультурному середовищі і активної ролі свідомості в корегуванні цим процесом, а отже їх впливу на характер і структуру як особистісного, так і суспільного розвитку та протікання процесів взаємодії в системі «людина – суспільство».

Перспективами подальших досліджень є вивчення нагальних проблем взаємодії окремої особистості і сучасного українського суспільства, врахування культурних надбань українського народу у подальшому розвитку сучасного соціуму, розроблення інноваційного змісту професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі культури в закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бокань В. Культурологія : [навч. посіб.]. 3-тє вид., стереотип. К. : МАУП, 2014. 169 с.
2. Васянович Г. П. Педагогічна етика : [навч. посіб.]. К. : Академвидав, 2011. 256 с.
3. Володін П. В. Науково-технічний прогрес як об'єкт соціально філософського дискурсу. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2013. № 52. С. 115–124.
4. Галенко А. М. Культурологічна компетентність у структурі професійних компетентностей студентів філологічних спеціальностей [Електронний ресурс]. *Науковий вісник Донбасу*. 2012. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_25 (дата звернення: 19.05.2022).
5. Дичковський С. І. Педагогічні засади культурологічної підготовки майбутніх інженерів засобами дистанційного навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». К., 2009, 21 с.
6. Енциклопедія освіти. Нац. акад. пед. наук України; [гол. ред. В. Г. Кремень; заст. гол. ред. В. І. Луговий, О. М. Топузов; відп. наук. секр. С. О. Сисоєва; редкол.: О. І. Ляшенко, С. Д. Максименко, Н. Г. Ничкало, П. Ю. Саух, Л. Д. Березівська, І. Д. Бех, В. Ю. Биков, М. С. Гальченко, В. В. Засенко, С. А. Калашнікова, М. О. Кириченко, Л. Б. Лук'янова, В. Г. Панок, В. О. Радкевич, О. Я. Савченко, М. М. Слюсаревський, О. В. Сухомлинська]: 2-ге вид., допов. та перероб. К. : Юрінком Інтер, 2021, 1144 с.
7. Коваленко О. Ю. Культурологічний підхід при формуванні міжкультурної компетентності у студентів у процесі вивчення іноземної мови [Електронний ресурс]. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Філологія. 2015. № 15. Т. 1. URL: http://www.vestnikphilology.mgu.od.ua/archive/v15/part_1/48.pdf112 (дата звернення: 10.05.2022).
8. Кремень В. Г. Ткаченко В. М. Україна: альтернатива поступу. К. : ARC – UKRAINE, 1996. 759 с.
9. Кремень В. Г. Ткаченко В. М. Україна: шлях до себе. К. : ДрУк, 1998, 438 с.
10. Кучай О. В. Компетенція і компетентність – відображення цілісності та інтеграційної суті результату освіти. *Рідна школа*. № 11. 2009. С. 44–48.
11. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті. К. : Шкільний світ, 2001. 24 с.
12. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2001. Вип. 1. С. 9–22.
13. Рудницька О. П. Педагогіка : загальна та мистецька : [навч. посіб.]. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005, 360 с.
14. Сисоєва С. О. Розвиток освіти в умовах полікультурного глобалізованого світу. *Проблеми полікультурності у неперервній професійній освіті*: наукове видання; за ред. К. В. Балабанова, С. О. Сисоєвої, І. В. Соколової. Маріуполь : Ноулідж, 2001. С. 11–18.
15. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів: моногр. К. : Магістр S, 1998. 2000, 201 с.
16. Шевнюк О. Л. Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і практика: монографія. К. : , НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. 232 с.

REREFENCES

1. Bokan V. Kulturolohiia : [navch. posib]. 3-tie vyd., stereotyp. K. : MAUP, 2014. 169 s. [in Ukrainian].
2. Vasianovych H. P. Pedagogichna etyka : [navch. posib.]. K. : Akademvydav, 2011. 256 s. [in Ukrainian].
3. Volodin P. V. Naukovo-tekhnicnyi prohres yak ob'iekt sotsialno filosofskoho dyskursu. Humanitarnyi visnyk ZDIA. 2013. № 52. С. 115–124. [in Ukrainian].
4. Halenko A. M. Kulturolohichna kompetentnist u strukturi profesiinykh kompetentnosti studentiv filolohichnykh spetsialnosti [Elektronnyi resurs]. Naukovyi visnyk Donbasu. 2012. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_25 (data zapytu: 19.05.2022). [in Ukrainian].
5. Dychkovskiy S. I. Pedagogichni zasady kulturolohichnoi pidhotovky maibutnykh inzheneriv zasobamy dystantsiinoho navchannia : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity». K., 2009, 21 s. [in Ukrainian].
6. Entsyklopediia osvity. Nats. akad. ped. nauk Ukrainy; [hol. red. V. H. Kremen; zast. hol. red. V. I. Luhovyi, O. M. Topuzov; vidp. nauk. sekr. S. O. Sysoieva; redkol.: O. I. Liashenko, S. D. Maksymenko, N. H. Nychkalo, P. Yu. Saukh, L. D. Berezivska, I. D. Bekh, V. Yu. Bykov, M. S. Halchenko, V. V. Zasenka, S. A. Kalashnikova, M. O. Kyrychenko, L. B. Luk'ianova, V. H. Panok, V. O. Radkevych, O. Ya. Savchenko, M. M. Sliusarevskiy, O. V. Sukhomlynska]: 2-he vyd., dopov. ta pererob. K. : Yurinkom Inter, 2021, 1144 s. [in Ukrainian].
7. Kovalenko O. Yu. Kulturolohichnyi pidkhid pry formuvanni mizhkulturnoi kompetentnosti u studentiv u protsesi vyvchennia inozemnoi movy [Elektronnyi resurs]. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. : Filolohiia. 2015. № 15. Т. 1. URL: http://www.vestnikphilology.mgu.od.ua/archive/v15/part_1/48.pdf112 (data zapytu: 10.05.2022). [in Ukrainian].
8. Kremen V. H. Tkachenko V. M. Ukraina: alternatyva postupu. K. : ARC – UKRAINE, 1996. 759 s. [in Ukrainian].
9. Kremen V. H. Tkachenko V. M. Ukraina: shliakh do sebe. K. : DrUk, 1998, 438 s.
10. Kuchai O. V. Kompetentsiia i kompetentnist – vidobrazhennia tsilisnosti ta intehratsiinoi suti rezultatu osvity. Ridna shkola. № 11. 2009. S. 44–48. [in Ukrainian].
11. Natsionalna doktryna rozvytku osvity v Ukraini u KhKhI stolitti. K. : Shkilnyi svit, 2001. 24 s. [in Ukrainian].
12. Nychkalo N. H. Neperervna profesiina osvita yak filosofska ta pedagogichna katehoriia. Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka. 2001. Vyp. 1. S. 9–22. [in Ukrainian].
13. Rudnytska O. P. Pedagogika : zahalna ta mystetska : [navch. posib.]. Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan, 2005, 360 s. [in Ukrainian].
14. Sysoieva S. O. Rozvytok osvity v umovakh polikulturnoho hlobalizovanoho svitu. Problemy polikulturnosti u neperervnii profesiinii osviti: naukove vydannia; za red. K. V. Balabanova, S. O. Sysoievoi, I. V. Sokolovoi. Mariupol : Noulidzh, 2001. S. 11–18. [in Ukrainian].
15. Khomych L. O. Profesiino-pedagogichna pidhotovka vchytelia pochatkovykh klasiv: monohr. K. : Mahistr S, 1998. 2000, 201 s. [in Ukrainian].
16. Shevniuk O. L. Kulturolohichna osvita maibutnoho vchytelia: teoriia i praktyka: monohrafiia. K. : NPU im. M. P. Drahomanova, 2003. 232 s. [in Ukrainian].